

**ՎԱՐԿԵՐԻ ՏՈԿՈՍԱԴՐՈՒՅՔՆԵՐԻ ՄԱՀՄԱՆԱՓՈՎՄԱՆ
ՍՈՑԻԱԼ-ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԵՏԵՎԱՆՔՆԵՐԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

ՏԻԳՐԱՆ ԳԱԲՐԻԵԼՅԱՆ

Սոցիալապես խոցելի խավերին «վաշխառուական» տոկոսադրույքներով վարկերից պաշտպանելու ամենատարածված գործիքներից մեկը վարկերի տոկոսադրույքների սահմանափակումն է պետության կողմից: Մակայն միջազգային փորձը ցույց է տալիս, որ նման սահմանափակումները հաճախ ունենում են հակառակ ազդեցությունը՝ նվազեցնելով վարկերի հասանելիությունը ամենախոցելի խավերին և նպաստելով նրանց սոցիալական վիճակի վատթարացմանը: Հայաստանում մեծ տարածում ունեն սպառողական վարկերը, իսկ վարկային կազմակերպությունները հաճախ քննադատվում են գերշահույթով աշխատելու, մարդկանց հարստահարելու և շահագործելու համար: Այս պատճառաբանություններով 2019 թ. ՀՀ ԱԺ-ում վարկերի տոկոսադրույքները սահմանափակելու օրինագիծ դրվեց շրջանառության մեջ, որը, սակայն, չընդունվեց: Այնուամենայնիվ, հաջվի առնելով ՀՀ-ում «պարտքային ծուղակ»-ի ռիսկը, հավանական է, որ տոկոսադրույքների սահմանափակման գործիքը կրկին կդրվի քննարկման: Հողվածի նպատակն է պարզել, թե նման սահմանափակումը ինչ հետևանքներ կունենա Հայաստանի Հանրապետությունում սոցիալապես խոցելի խավերի համար: Ակներև է, որ ՀՀ-ում վարկային կազմակերպությունների կողմից տրամադրվող վարկերի տոկոսադրույքները հիմնականում բարձր չեն և չեն կարող համարվել «վաշխառուական»՝ ելնելով վարկային կազմակերպությունների գործունեության մի շարք օբյեկտիվ նախադրյալներից, ինչպես նաև միջազգային փորձից: Բացի դրանից, փորձ է արվում ցույց տալու, որ 2019-ին առաջարկված վարկերի տոկոսադրույքների առավելագույն շեմը վարկային կազմակերպությունների կողմից առաջարկվող կարճաժամկետ սպառողական վարկերի շուկայական տոկոսադրույքի մակարդակից ցածր է կամ լավագույն դեպքում՝ շատ մոտ, որը մեծ ռիսկեր է պարունակում վարկերի հասանելիության նվազման առումով: Առաջարկվում է հետազայում ճշգրիտ որոշել շուկայական տոկոսադրույքի շեմը (որպեսզի վարկերի տոկոսադրույքի առավելագույն շեմը սահմանվի այնպես, որ վարկերի հասանելիության վրա հնարավորինս քիչ ազդի) և օգտվել այլընտրանքային գործիքներից, ինչպիսիք են վարկերի ժամկետայնության վերահսկողությունը և վերավարկավորման պայմանների խստացումը՝ «պարտքային ծուղակ»-ից խուսափելու համար:

Բանալի բառեր – վարկ, տոկոսադրույք, տոկոսադրույքի սահմանափակում, «պարտքային ծուղակ», վարկային կազմակերպություն, վարկերի հասանելիություն

Ներածություն: Ժամանակակից աշխարհում վարկերը ֆինանսական կարևորագույն գործիքներից են, որոնք մեծ դեր ունեն տնտեսական աճի ապահովման մեջ: Դրանք կիրառվում են տնտեսության բոլոր ճյուղերում՝ նպաստելով բիզնեսների զարգացմանը, որոշ դեպքերում՝ պետական բյուջեի դեֆիցիտի ֆինանսավորմանը, սոցիալ-տնտեսական մի շարք խնդիրների լուծմանը, բնակարանների ձեռքբերմանը, անհատների պահանջմունքների բավարարմանը և այլն: Մակայն դրանք կարող են նաև վնաս հասցնել անհատներին, ինչպես նաև երկրի տնտեսությանը, երբ գործ ենք ունենում «ռիսկային» վարկերի հետ:

Վարկը ռիսկային է համարվում, երբ հավանականությունը բարձր է, որ դրանից օգտվելը կվատթարացնի վարկառուի սոցիալական վիճակը: Դա հնարավոր է, օրինակ, երբ վարկի տոկոսադրույքը բարձր է: Չի բացառվում, որ վարկի անվանական տոկոսադրույքը լինի ցածր, իսկ էֆեկտիվը՝ բարձր: Վերջինս վարկի իրական արժեքն է՝ հաշվի առնելով տոկոսների վճարման հաճախականությունը և վարկի հետ կապված բոլոր ծախսերը: Այսպիսի ռիսկային վարկերից օգտվողները հաճախ չեն կարողանում ժամանակին մարել վարկը և ստիպված վերավարկավորվում են՝ ձևակերպելով նոր վարկ, որը ներառում է նախկին վարկի չմարած մասը և տոկոսները, կամ վերցնում են նոր վարկ՝ հինը մարելու համար: Այս երևույթը կարող է հանգեցնել «պարտքային ծուղակ»-ի, որի դեպքում վարկառուի վերցրած կարճաժամկետ վարկը դառնում է երկարաժամկետ պարտավորություն՝ բացասաբար ազդելով նրա սոցիալական վիճակի վրա և հանգեցնելով գերվարկավորվածության: «Պարտքային ծուղակ»-ը կարող է նույնիսկ աղքատության հասցնել վարկառուին¹: Առհասարակ, գերվարկավորվածությունը բնակչության շրջանում բացասաբար է ազդում ՀՆԱ-ի աճի վրա², ինչպես նաև դժվարացնում է տնտեսական ճգնաժամերի հաղթահարումը³: Դրա հետևանքով, անհրաժեշտություն է առաջանում վարկերի տրամադրման պայմանները վերահսկել ելնելով և՛ անհատի, և՛ պետության շահերից:

Շատ երկրներում որպես լուծում կիրառվում է էֆեկտիվ տոկոսադրույքների սահմանափակում (**interest rate cap**). պետությունը սահմանում է վարկերի էֆեկտիվ տոկոսադրույքների վերին շեմ: ԱՄՆ շատ նահանգներում այդ շեմը 36% է: Որոշ պետություններում այն շատ ավելի ցածր (7%) կամ բարձր (42%) է⁴: Մի շարք երկրներում տոկոսադրույքը սահմանափակվում է ոչ թե բացարձակ արժեքով, այլ ֆինանս-

¹ Տե՛ս **DeYoung, R., & Phillips, R. J.** (January 01, 2013). Interest rate caps and implicit collusion: the case of payday lending. *International Journal of Banking, Accounting and Finance*, 5, 1, էջ 121-158:

² Տե՛ս **Alter, A., Valckx, N., & Feng, A. X.** (2018). Understanding the Macro-Financial Effects of Household Debt: A Global Perspective, էջ 4-22:

³ Տե՛ս **Igan, D., Leigh, D., Simon, J., & Topalova, P.** (January 01, 2013). Dealing with household debt. *Financial Crises*, էջ 1-12:

⁴ Տե՛ս **Maimbo, S. M., Henriquez, G. C. A., & World Bank Group.** (2014). *Interest rate caps around the world: Still popular, but a blunt instrument*. Washington, D.C.: World Bank, էջ 13-20:

սական շուկայի ինչ-որ փոփոխականի համեմատ է սահմանվում շեն (օրինակ կենտրոնական բանկի տոկոսադրույքի կրկնապատիկը կամ բանկերի միջին տոկոսադրույքին գումարած ինչ-որ տոկոս):

Սահմանափակելով վարկերի տոկոսադրույքների վերին շեմը՝ պետությունները նպատակ են հետապնդում պաշտպանել սպառողներին «վաշխառուական» տոկոսադրույքներով վարկեր տրամադրող կազմակերպություններից: Տրամաբանությունը պարզ է. եթե վարկի տոկոսադրույքը բարձր չէ, ապա վարկը ավելի մատչելի կլինի վարկառուի համար, և նա կկարողանա ժամանակին այն մարել առանց «պարտքային ծուղակ»-ի մեջ հայտնվելու: Առաջին հայացքից թվում է, թե դրական ազդեցություն պետք է ունենա տոկոսադրույքի սահմանափակումը և սոցիալապես անապահով խավերին պետք է ինչ-որ չափով պաշտպանի գերշահույթով աշխատող և խոցելի խավերին շահագործող ընկերություններից: Սակայն միջազգային փորձը ցույց է տալիս, որ շատ հաճախ տոկոսադրույքների սահմանափակումները վնասում են վարկառուներին, ընդ որում՝ ամենաշատը տուժում են սոցիալապես ամենախոցելի վարկառուները, քանի որ սահմանափակվում է վարկերի հասանելիությունը նրանց համար⁵: Սա տեղի է ունենում, երբ պետության կողմից սահմանված տոկոսադրույքների առավելագույն շեմը ցածր է նման վարկերի շուկայական տոկոսադրույքից: Սակայն, դրան գուզահեռ, կարևոր է հասկանալ, թե արդյոք այդ վարկերի հասանելիությունը կենսական խնդիրներ էր լուծում (եթե, օրինակ, խոցելի խավին պատկանող հաճախորդը վերցնում է բարձր տոկոսադրույքով սպառողական վարկ և գնում վերջին սերնդի հեռուստացույց, իսկ տոկոսադրույքների սահմանափակումից հետո զրկվում է այդ հնարավորությունից՝ պայմանականորեն ստիպված լինելով գնել նախավերջին սերնդի հեռուստացույց, ապա այդ հասանելիությունը կենսական անհրաժեշտության խնդիր չէր լուծում): Այսպիսով, միշտ չէ, որ վարկերի հասանելիության սահմանափակումը բացասական երևույթ է, և դատողություններ անելուց առաջ պետք է հասկանալ կարճաժամկետ, բարձր տոկոսադրույքով սպառողական վարկերից օգտվողների նպատակները և այդ վարկերից օգտվելու հետևանքները:

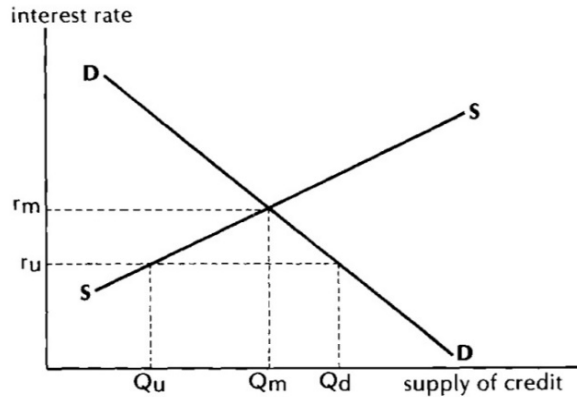
Տոկոսադրույքների սահմանափակման հետևանքները: Վարկերի շուկան կարող ենք դիտարկել ցանկացած այլ շուկայի համատեքստում, որտեղ առկա են վաճառողներ (վարկատուներ) և գնորդներ (վարկառուներ), իսկ վարկի գինը տոկոսադրույքն է: Եթե դա ներկայացնենք առաջարկի և պահանջարկի դասական կորերի գրաֆիկով, ապա պահանջարկի կորը ցույց կտա վարկերի նկատմամբ վարկառուների պահանջ

⁵ Տե՛ս **Fernando, Nimal.** (2006). *Understanding and dealing with high interest rates on microcredit: a note to policy makers in the Asia and Pacific Region.* Manila: East Asia Dept., Asian Development Bank, էջ 4-7, **Ferrari, A., Masetti, O., & Ren, J.** (2018). *Interest Rate Caps: The Theory and the Practice.* Washington, D.C.: The World Bank, էջ 20-36, **Helms, B. and X. Reille.** (2004). *Interest Rate Ceilings and Microfinance: The Story so Far,* Occasional Paper № 9, CGAP, էջ 1-7:

ջարկը տարբեր տոկոսադրույքների դեպքում, իսկ առաջարկի կորը՝ վարկատուների առաջարկը տարբեր տոկոսադրույքների դեպքում:

Նկար 1

Վարկերի շուկայում պահանջարկի և առաջարկի կորերը

Այստեղ interest rate-ի առանցքը տոկոսադրույքն է ցույց տալիս, իսկ supply of credit առանցքը՝ վարկերի առաջարկը: Տեսնում ենք, որ որքան ցածր է տոկոսադրույքը, այնքան մեծ է վարկերի նկատմամբ պահանջարկը, որը բնական է՝ որքան էժան է, այնքան մատչելի է: Առաջարկի դեպքում տեսնում ենք, որ որքան բարձր է տոկոսադրույքը, այնքան շատ վարկեր են առաջարկում վարկատուները, որը պայմանավորված է իրենց ծախսերը ծածկելու և շահույթ ստանալու մղումով: Ժամանակի ընթացքում ձևավորվում է վարկատուներին և վարկառուներին ձեռնադրույքի շեմ (r_m), և հաստատվում է հավասարակշռություն $Q_m r_m$ կետում: Սա կոչվում է **շուկայական տոկոսադրույքի մակարդակ** (այս աշխատանքի համատեքստում՝ սպառողական վարկերի շուկայական տոկոսադրույքի մակարդակ): Երբ սահմանվում է տոկոսադրույքի որոշակի առավելագույն արժեք, սա կարող է ազդել ոչ միայն վարկերի տոկոսադրույքների, այլ նաև առաջարկի վրա՝ իր բոլոր հետևանքներով: Ազդեցություն կլինի, թե չէ, կախված է այն բանից, թե սահմանվող առավելագույն տոկոսադրույքի շեմը շուկայական տոկոսադրույքի մակարդակից բարձր է, թե ոչ: Եթե առավելագույն տոկոսադրույքը $Q_m r_m$ -ից բարձր է, ոչ մի փոփոխություն չի լինում: Մակայն եթե սահմանվում է այդ պահին գործող շուկայական տոկոսադրույքի շեմից ցածր առավելագույն տոկոսադրույք (r_u), ապա պատկերը ամբողջությամբ փոխվում է: Այս դեպքում, երբ $r_u < r_m$, արդեն հաստատվում են առաջարկի և պահանջարկի նոր կետեր r_u գծի վրա՝ համապատասխանաբար $Q_u r_u$ և $Q_d r_u$: Այստեղ տեսնում ենք, որ առաջանում է անհամապատասխանություն առաջարկի և պահանջարկի միջև: Մեծանում է պահանջարկը՝ պայմանավորված ավելի ցածր տոկոսադրույքով վարկ ձեռք բերելու հնարավորությունով, և հասնում է $Q_d r_u$ կետին, իսկ

առաջարկը նվազում է՝ հասնելով **Q_{cr}** կետին՝ պայմանավորված արդեն ոչ ձեռնտու ցածր տոկոսադրույքներով, որոնք հաճախ նույնիսկ թույլ չեն տալիս վարկատուին ծածկել իր ծախսերը: **Q_cQ_a** տարածությունը կոչվում է «credit crunch», որը ցույց է տալիս, թե վարկերի նկատմամբ պահանջարկը որքանով է գերազանցում դրանց առաջարկին⁶: Նման իրավիճակում վարկային կազմակերպությունները կա՛մ (1) փակվում են՝ չկարողանալով ծածկել ծախսերը, կա՛մ (2) ավելացնում են վարկեր ձեռք բերելու հետ կապված այլ թաքնված վճարները, որպեսզի փոխհատուցեն ցածր տոկոսադրույքով պայմանավորված կորուստները, կա՛մ (3) խստացնում են վարկ ձեռք բերելու պայմանները, որպեսզի հնարավոր լինի սահմանափակ առաջարկով բավարարել պահանջարկը: Այս 3 դեպքերում էլ տուժում են սոցիալապես անապահով հաճախորդները: Պետք է նշել, որ **հարցը ոչ թե տոկոսադրույքների սահմանափակումներ կիրառել-չկիրառելն է, այլ ճիշտ հաշվարկված առավելագույն շեմ սահմանելը:**

Հերթով դիտարկենք վերոնշյալ 3 դեպքերը և դրանց ազդեցությունը:

1. Փակվում են վարկային կազմակերպությունները: Այս դեպքում այն հաճախորդները, որոնք չունենին հնարավորություն բանկերից վարկեր ձեռք բերելու, որովհետև չունեին կայուն եկամուտ/վարկային պատմություն/գրավ դնելու առարկա կամ առկա էր այլ պատճառ, արդեն զրկվում են վարկ ստանալու միակ հնարավորությունից, որը գուցե թանկ էր, սակայն հնարավորություն էր: Այս դեպքում միջազգային փորձը ցույց է տալիս, որ այդ խոցելի անձինք վարկեր ձեռք բերելու նպատակով դիմում են ոչ ֆորմալ, անօրինական կամ չգրանցված ֆիզիկական անձանց, և այս վարկերը շատ ավելի թանկ են լինում, քան վարկային կազմակերպությունների առաջարկածները⁷:

Աղյուսակ 1

Տարբեր երկրներում առևտրային բանկերի, վարկային կազմակերպությունների և ոչ ֆորմալ աղբյուրներից ստացած վարկերի տարեկան միջին տոկոսադրույքները

Երկիր	Առևտրային բանկ	Վարկային կազմակերպություն	Ոչ ֆորմալ վարկ տրամադրող
Ինդոնեզիա	18%	28-63%	120-720%
Կամբոջա	18%	45%	120-180%
Նեպալ	15-18%	18-24%	60-120%
Հնդկաստան	12-15%	20-40%	24-120%
Ֆիլիպիններ	24-29%	60-80%	120%+
Բանգլադեշ	10-13%	20-35%	180-240%

⁶ Տե՛ս **Vandenbrink, D.** (1982). *The effects of usury ceilings*, Economic Perspectives, vol. 6, issue Midyear, էջ 44-55:

⁷ Տե՛ս **Helms, B., and X. Reille**, նշվ. աշխ.:

Բացի սրանից, ոչ ֆորմալ վարկերը նաև մի շարք ռիսկեր են պարունակում անձի ֆիզիկական անվտանգության տեսակետից պայմանավորված վարկերը չմարելու հետևանքներով: Եթե համեմատենք բանկերի, վարկային կազմակերպությունների և ոչ ֆորմալ վարկ տրամադրողների տարեկան միջին տոկոսադրույքները, կտեսնենք իրական պատկերը (տե՛ս աղ. 1):

Ինչպես տեսնում ենք, թեև վարկային կազմակերպությունների տարեկան տոկոսադրույքներն ավելի բարձր են, քան բանկերինը, ոչ ֆորմալ աղբյուրներից ձեռք բերված վարկերի տոկոսադրույքները բազմապատիկ ավելի բարձր են վարկային կազմակերպությունների տոկոսադրույքներից, և այս դեպքում խոցելի խավերի կրած վնասը շատ ավելի մեծ է: Նշենք, որ, օրինակ, Նեպալում վարկային կազմակերպությունների տրամադրած վարկերի ծավալը կազմում է ֆինանսական շուկայում ընդհանուր վարկերի 9.8%-ը⁸: Հնդկաստանում, սպառողական վարկերի ծավալի 38%-ը ապահովում են վարկային կազմակերպությունները⁹: Այս ցուցանիշները վկայում են, որ տարբեր երկրներում (ներառյալ Հայաստանում, որտեղ ֆինանսական համակարգի ակտիվների 8.2%-ը բաժին է ընկնում վարկային կազմակերպություններին)¹⁰ վարկային կազմակերպությունները բնակչության մի զգալի մասի են վարկավորում, ուստի տոկոսադրույքների սահմանափակման հետևանքների վերլուծությունը արդիական է, քանի որ այդ հետևանքների ազդեցության շրջանակը բավականին մեծ է: Պետք է նշել, որ Հնդկաստանում, Նեպալում և Հայաստանում վարկային կազմակերպությունները որոշակիորեն տարբերվում են (օրինակ՝ գործունեության շրջանակների, նպատակների և թիրախային խմբերի տեսակետից), սակայն երեք երկրներում էլ վարկային կազմակերպությունների կողմից տրամադրվող կարճաժամկետ սպառողական վարկերը լայնորեն տարածված են: Կան նաև մի շարք նմանություններ այդ վարկատեսակների միջև (օրինակ՝ տոկոսադրույքների, ապահովվածության, մարման ժամկետների առումներով) և այդ վարկատեսակներից օգտվողների միջև (ցածր եկամուտ կամ բարձր ռիսկայինություն ունեցող հաճախորդներ):

2. Ավելացվում են վարկեր ձեռք բերելու հետ առնչվող այլ ծախսերը: Այս դեպքում վարկային կազմակերպությունների թափանցիկությունը հաճախ նվազում է, և նրանք տարբեր գործարքային կամ թաքնված այլ ծախսերի միջոցով փորձում են հաճախորդներից ստանալ նույն շահույթը (կամ նույնիսկ ավելի շատ), ինչ նախքան սահմանափակումը՝ տպավորություն ստեղծելով, թե պահպանում են տոկոսադ-

⁸ Տե՛ս Nepal Rastra Bank, Banking and Financial Statistics, <https://www.nrb.org.np/category/banking-and-financial-statistics/?department=bfr>

⁹ Տե՛ս PwC, SIDBI, *Vision of Microfinance in India*, 2019, էջ 6:

¹⁰ Տե՛ս ՀՀ Կենտրոնական բանկ, ֆինանսական համակարգ և վերահսկողություն, <https://www.cba.am/am/SitePages/fscintroduction.aspx>

րույքի առավելագույն սահմանը և կատարում են օրենքի պահանջը: Նույնիսկ երբ սահմանափակումը դրվում է էֆեկտիվ տոկոսադրույքի վրա, որը ենթադրում է, որ պետք է ներառի վարկ ձեռք բերելու հետ կապված բոլոր ծախսերը, վարկային կազմակերպությունները փորձում են սահմանումների մեջ գտնել սողանցքներ և շրջանցել տոկոսադրույքի սահմանափակումը՝ փոփոխելով վճարումների կառուցվածքը, ժամկետներն ու կարգը: Այս երևույթը դիտվել է շատ երկրներում, օրինակ՝ Նիկարագուայում, որտեղ վարչական վճարներ էին ավելացրել՝ շփոթեցնելով հաճախորդներին: Հարավային Աֆրիկայում ավելացրել էին նոր փաթեթներ և վճարներ, որոնցից մեկը կոչվում էր «վարկի ապահովագրության» վճար, և թեև պարտադիր չէր ու հետևաբար չէր հաշվարկվում սովորական վարկի էֆեկտիվ տոկոսադրույքների մեջ, նրանք կարողացել էին գովազդների և սպասարկող անձնակազմի միջոցով տեղեկատվությունն այնպես մանիպուլացնել, որ շատերը վարկ վերցնելիս պարտադիր գնում էին նաև այդ փաթեթները: Այսպիսի օրինակներ կան նաև այլ երկրներում¹¹:

3. Վարկի պայմանների խստացում: Քանի որ պահանջարկը գերազանցում է առաջարկը, վարկային կազմակերպությունները խստացնում են վարկ ձեռք բերելու պահանջները, օրինակ՝ ավելի խիստ չափորոշիչներով են գնահատում վարկային պատմությունը, կիրառում են պարտադիր գրավի պայման և այլն: Այս դեպքում արդեն ավելի քիչ հաճախորդներ են կարողանում օգտվել վարկերից, և հատկանշական է, որ այս պայմանները չեն կարողանում բավարարել հենց ամենախոցելի և աղքատ խավերը: Այս ֆիլտրերի կիրառումից փաստացի շահում են ի սկզբանե ֆինանսական ավելի լավ վիճակում գտնվողները: Արդյունքում տոկոսադրույքի սահմանափակման օրենքն ամենաշատը վնասում է այն մարդկանց, որոնց պետք է աջակցել¹²: Սակայն, որպեսզի կարողանանք պնդել, որ սպառողական վարկերի հասանելիության սահմանափակումը հնարավոր վարկառուների ֆինանսական վիճակը վատթարացնում է, պետք է հասկանանք **վարկի նպատակը** (արդյո՞ք կենսական անհրաժեշտության ծախսերի համար էր հաճախորդը օգտվում կամ ցանկանում օգտվել այդ վարկից), և այդ **վարկից օգտվելու հետևանքները** (վարկառուների ո՞ր մասն էր կարողանում մարել բարձր տոկոսադրույքներով վարկերը մինչ սահմանափակումը, ո՞ր մասն էր այն մարում ակտիվների վաճառքի կամ ընտանիքի օգնությամբ, ո՞ր մասի ֆինանսական վիճակն էր վատթարանում այդ վարկերից օգտվելու հետևանքով):

Տոկոսադրույքների սահմանափակման հետևանքների միջազգային փորձը: Ըստ միջազգային հեղինակավոր տարբեր կառույցների (Սսիական զարգացման բանկ, CGAP)՝ տոկոսադրույքի սահմանափակում

¹¹ Sté u Ferrari, A., Masetti, O., & Ren, J., նշվ աշխ.:

¹² Sté u Ferrari, A., Masetti, O., & Ren, J. Helms, B., and X. Reille, նշվ. աշխ.:

կիրառելուց հետո վարկային կազմակերպությունները դժվարանում են ծածկել իրենց ծախսերը, ավելի քիչ ներդրումներ են կատարվում վարկային կազմակերպություններում, նաև հենց վարկային կազմակերպությունների համար դժվարանում է վարկեր ձեռք բերելը, և պակասում է վարկերի առաջարկը: Հաշվի առնելով յուրաքանչյուր վարկի վերադիր ծախսերը՝ ոչ ձեռնտու է դառնում մեծ քանակի փոքր չափի վարկեր տրամադրելը, և վարկային կազմակերպությունները սկսում են խուսափել ավելի աղքատ ու խոցելի խավերին սպասարկելուց:

Ըստ Համաշխարհային բանկի զեկոյցներից մեկի¹³, որը ուսումնասիրել է տոկոսադրույքների սահմանափակումը Քենիայում, Զամբիայում, Արևմտյան Աֆրիկայում, Կամբոջայում, Հնդկաստանում և Միացյալ Թագավորությունում (առաջին երեքում ոչ միայն վարկային կազմակերպությունների, այլև բանկերի վրա սահմանափակումներն են ուսումնասիրվել), նմանատիպ սահմանափակումները հանգեցնում են՝ 1. թափանցիկության նվազման, 2. վարկերի առաջարկի նվազման, հատկապես աղքատ և ոչսկային խավերի համար, 3. վարկային կազմակերպությունների քանակի կրճատման և մասնաճյուղերի նվազման, 4. վարկատուների վրա ճնշման՝ գործառնական արդյունավետությունը բարձրացնելու համար: Միացյալ Թագավորությունում, օրինակ, կիրառվել է տոկոսադրույքների սահմանափակում կարճաժամկետ թանկ վարկերի վրա (high-cost short-term credit), որի հետևանքով տրամադրված վարկերի քանակը կտրուկ նվազել է, և շատ ընկերություններ դուրս են մղվել շուկայից, քանի որ չեն կարողացել ծածկել իրենց ծախսերը: Բացի դրանից, վարկերի հաստատման ցուցանիշը 50%-ից ընկել է 30%-ի, և շատերի դիմումները մերժվել են: Այդ մարդկանց 40%-ը այդուհանդերձ դիմել է ոչ ֆորմալ վարկային աղբյուրների:

Համաշխարհային բանկի մեկ այլ հետազոտության մեջ ուսումնասիրվել են 30 երկրներ, որոնցից 23-ը ունեին տոկոսադրույքի սահմանափակում, իսկ 7-ը՝ ոչ: Այնտեղ, որտեղ կիրառվում էր սահմանափակում, վարկային կազմակերպությունների շուկայի ներթափանցման ցուցանիշը 4.6% էր, իսկ որտեղ չկար սահմանափակում՝ 20.2%: Մասնավորապես ցույց է տալիս, որ տոկոսադրույքների սահմանափակումը զգալիորեն նվազեցնում է ֆինանսական հասանելիության ցուցանիշը և ամենաշատը հենց խոցելի խավերի շրջանում¹⁴:

Վարկային կազմակերպությունների տոկոսադրույքների սահմանափակման պահանջը հաճախ բխում է նրանց և բանկային համակարգում գործող տոկոսադրույքների համեմատությունից (վարկային կազմակերպությունների տոկոսադրույքները ավելի բարձր են, և մարդիկ կարծում են, որ դա անարդար է), սակայն բանկերի և վարկային կազ-

¹³ See Ferrari, A., Masetti, O., & Ren, J., նշվ. աշխ.:

¹⁴ See Asian Development Bank. *Impact of Restrictions on Interest Rates in Microfinance*. ADB Sustainable Development Working Paper Series, № 45, September 2016, էջ 9-10:

մակերպությունների տոկոսադրույքները չի կարելի համեմատել, քանի որ առևտրային բանկերը ավելի մեծ չափերի վարկեր են տրամադրում, և գործառնական ծախսերը շատ ավելի քիչ են, իսկ վարկային կազմակերպությունները իրենց վարկային պորտֆելի կառուցվածքի պատճառով ունեն ավելի շատ լրացուցիչ ծախսեր: Անհամեմատելի են նաև պետական և ոչ պետական վարկային կազմակերպությունների տոկոսադրույքները. վերջիններս սոցիալ-քաղաքական որոշակի նպատակներ են լուծում և ինքնաբավ չեն կարող անապահով խավերին երկարաժամկետ սպասարկել¹⁵:

Վարկերի տոկոսադրույքների սահմանափակման հետևանքները
ՀՀ-ում: 2019 թ. Հայաստանում քննարկվում էր վարկերի առավելագույն տոկոսադրույքի սահմանափակման օրինագիծ, որով առաջարկվում էր վարկերի առավելագույն էֆեկտիվ տոկոսադրույքը սահմանել 25.6%¹⁶: Թեև այս նախագիծը չընդունվեց, պետք է հասկանալ, թե Հայաստանում նման առավելագույն շեմը (կամ այլ շեմը) ինչպես կազդի վարկառուների սոցիալական վիճակի վրա, քանի որ շատ հավանական է, որ նման օրինագիծ ապագայում կրկին կդրվի քննարկման Ազգային ժողովում: Պատճառն այն է, որ ՀՀ-ում սպառողների ամսական վարկային բեռը հաճախ գերազանցում է թույլատրելի շեմը (միջազգային կազմակերպությունների ուսումնասիրություններով՝ 40-60%-ը)¹⁷, վարկառուների թիվը գերազանցում է 550,000-ը¹⁸, իսկ սպառողական վարկերի ծավալները տարեցտարի աճում են: Ըստ ՀՀ ԿԲ տվյալների՝ 2018 – 2020 թթ. դիտվել է սպառողական վարկերի ծավալների միջինը 30% տարեկան աճ¹⁹: Նման դեպքերում պետությունները հաճախ դիմում են տոկոսադրույքների սահմանափակման գործիքին՝ որպես «կոշտ» և արագ ազդող միջոցի: Այս պատճառով հնարավոր և հավանական է, որ Հայաստանում կրկին քննարկվի էֆեկտիվ տոկոսադրույքների սահմանափակումը: Սակայն, ինչպես տեսնում ենք միջազգային պրակտիկայից, դա կարող է խիստ բացասական հետևանքներ ունենալ ՀՀ բնակչության մի զգալի հատվածի համար:

Քանի որ ՀՀ առևտրային բանկերի էֆեկտիվ տոկոսադրույքի վերին շեմը կարգավորվում է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով (ՀՀ կենտրոնական բանկի սահմանած տոկոսադրույքի կրկնապատիկն է առևտրային բանկերի համար առավելագույն տոկոսադրույքը), իսկ գրավատների

¹⁵ Տե՛ս **Fernando, Nimal**, նշվ. աշխ.:

¹⁶ Տե՛ս «Ինչ ռիսկեր է պարունակում վարկերի տոկոսների սահմանափակումը», <https://hetq.am/hy/article/110532>

¹⁷ Տե՛ս «Քաղաքացիների վարկային բեռի և եկամուտի միջև հարաբերակցության նորմ է սահմանվելու. ԿԲ», <https://www.azatutyun.am/a/30299463.html>

¹⁸ Տե՛ս ՀՀ Կենտրոնական բանկ, Ֆինանսական կայունության հաշվետվություն, 2021 թ., էջ 16 – 18, https://www.cba.am/AM/ppperiodicals/Stability%20report_2021.pdf

¹⁹ Տե՛ս ՀՀ Կենտրոնական բանկ, Ֆինանսական կայունության հաշվետվություն, 2018-2020 թթ.:

տրամադրած վարկերի ծավալը անհամեմատ փոքր է բանկերի և վարկային կազմակերպությունների տրամադրածից²⁰, վարկերի էֆեկտիվ տոկոսադրույքների սահմանափակումը ըստ էության տարածվում է հիմնականում վարկային կազմակերպությունների վրա:

Հայաստանում գործում է 44 վարկային կազմակերպություն, որոնց տրամադրած վարկերի գումարային ծավալի 80%-ից ավելին բաժին է ընկնում ստորև նշվածներին (տվյալները վերցրել ենք կազմակերպությունների կայքէջերից), իսկ առհասարակ վարկային կազմակերպությունների տրամադրած վարկերի ծավալը ֆինանսական շուկայի վարկերի ընդհանուր ծավալի մոտ 13%-ն է²¹:

Աղյուսակ 2

ՀՀ որոշ վարկային կազմակերպությունների սպառողական վարկերի տոկոսադրույքները

	Տարեկան փաստացի տոկոսադրույք
Կրեդո Ֆինանս	51.2 – 74.3%
Մայկրեդիտ	47.38 – 71.79%
Միկրո Կապիտալ	35 – 79.2%
Յունիվերսալ Կրեդիտ	38.65 – 58.72%
Ագրո Կրեդիտ	22.19 – 31.88%
Գլոբալ Կրեդիտ	24 - 181%
Արեզակ	25.5 – 29.8%
ԷԿԼՈՖ	40.9%
ՖԻՆՔԱ	23.6 – 82.1%
Էքսպրես Կրեդիտ	22.01 – 29.60%
Արֆին	74 - 141%
Բլեսս	32.8- 36.1%
Կամուրջ	25.47 – 76.46%
Կրեդիտ Կոնցեպտ	25.75 – 37.32%
ՍԵՖ Ինտերնեյշնլ	34 - 40%
Նոր Հորիզոն	31.47 – 51.5%
Նորման Կրեդիտ	16.3 – 43.44%
Պրեմիում Կրեդիտ	47.12 – 57.23%
Սմարթ Կրեդիտ	44.92 – 50.07%
Ֆասթ Կրեդիտ	23.12 – 42.49%
ԱԵՍ Կրեդիտ	26.2 – 33.1%

Ինչպես տեսնում ենք, այս վարկային կազմակերպությունների սպառողական վարկերի տարեկան էֆեկտիվ տոկոսադրույքները բարձր չեն ի տարբերություն, օրինակ, ԱՄՆ-ում տարածված, «ոիսկա-

²⁰ Տե՛ս նույն տեղը:

²¹ Տե՛ս ՀՀ Կենտրոնական բանկ, Դրամավարկային և ֆինանսական վիճակագրություն, <https://www.cba.am/am/sitepages/statmonetaryfinancial.aspx>

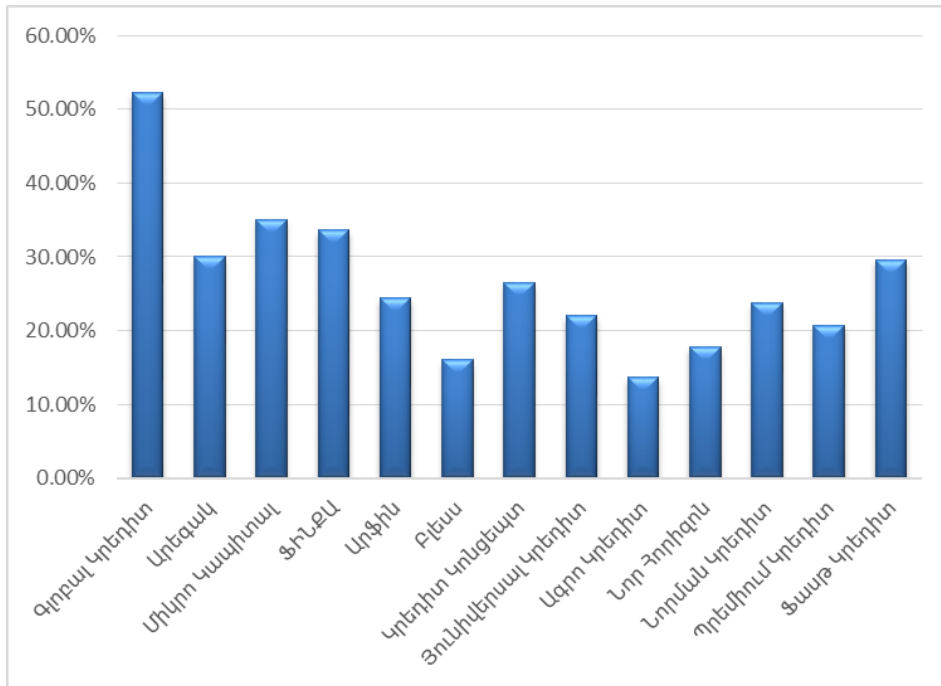
յին» համարվող վարկերի տոկոսադրույքների: ԱՄՆ-ում (մինչև 36% առավելագույն շեմի սահմանումը մի շարք նահանգներում) մեծ տարածում ունեին «payday» տեսակի սպառողական վարկերը, որոնց միջին տարեկան էֆեկտիվ տոկոսադրույքները 390%-ից բարձր էր²²: Դրանց բնորոշ է նաև վարկի փոքր չափը և մարման կարճ ժամկետը (2-4 շաբաթ), որը մեծ դեր ունի բարձր էֆեկտիվ տոկոսադրույք ձևավորելու մեջ: Մենք դիտարկում ենք ՀՀ վարկային կազմակերպությունների կողմից առաջարկվող կարճաժամկետ սպառողական վարկերը, որոնք մյուս վարկատեսակների համեմատ ունեն ամենաբարձր տոկոսադրույքները, որպեսզի կարողանանք զուգահեռներ տանել ՀՀ և ԱՄՆ «ռիսկային» համարվող վարկերի միջև: ԱՄՆ-ի այն նահանգներում, որտեղ կիրառվել է տոկոսադրույքների սահմանափակում (36%), դիտվել է կարճաժամկետ սպառողական վարկերի հասանելիության կտրուկ նվազում, հնարավոր վարկառուների ֆինանսական վիճակի վատթարացում և սնանկ ճանաչվելու դեպքերի աճ²³: Մա պայմանավորված է նրանով, որ սահմանված առավելագույն շեմը ցածր է եղել կարճաժամկետ սպառողական վարկերի շուկայական տոկոսադրույքի մակարդակից (վարկային կազմակերպությունների կտրվածքով) ստիպելով վարկային կազմակերպություններին խստացնել վարկերի տրամադրման պայմանները, մեծացնել վարկերի նվազագույն չափը կամ դադարացնել իրենց գործունեությունը: Թվարկված բոլոր դեպքերում նվազում է վարկերի հասանելիությունը վարկառուների համար՝ հանգեցնելով ֆինանսական վիճակի վատթարացման: Ընդ որում, ինչպես արդեն նշել ենք, այս հետևանքը ամենաշատը տարածվում է սոցիալապես ամենախոցելի վարկառուների վրա, քանի որ նրանք են սովորաբար ունենում ցածր կամ անկայուն աշխատավարձ կամ չեն ունենում գրավ դնելու առարկա կամ չեն ունենում վարկային պատմություն: Արդյունքում, նրանք ամենաառաջինն են գրկվում վարկերից, երբ վարկային կազմակերպությունները խստացնում են վարկերի տրամադրման պայմանները:

Այժմ դիտարկենք 13 վարկային կազմակերպությունների տրամադրած վարկերի միջին տարեկան էֆեկտիվ տոկոսադրույքները (տվյալները վերցրել ենք նշված կազմակերպությունների տարեկան ֆինանսական հաշվետվություններից): Նշենք, որ այս խմբին բաժին է ընկնում բոլոր վարկային կազմակերպությունների տրամադրած վարկերի ծավալի 73%-ից ավելին:

²² St´u United States. (2013). *Payday loans and deposit advance products: A white paper of initial data findings*, էջ 8-9:

²³ St´u **DeYoung, R., & Phillips, R. J.**, նշվ. աշխ, Peirce, Hester, and Benjamin Klutsey. 2016. *Rethinking financial regulation: enhancing stability and protecting consumers*. Mercatus Center, George Mason University, էջ 357-358:

ՀՀ որոշ վարկային կազմակերպությունների վարկերի միջին տարեկան էֆեկտիվ տոկոսադրույքները

Այս վարկային կազմակերպությունների տրամադրած վարկերի միջին տարեկան էֆեկտիվ տոկոսադրույքը կազմում է 26.5%, իսկ մեդիանը՝ 24,4%: Նման տոկոսադրույքները բարձր չեն վարկային կազմակերպությունների համար՝ հաշվի առնելով նրանց գործունեության առանձնահատկությունները: Այսպիսով, 25.6% առավելագույն տոկոսադրույքի շեմը (ինչպես առաջարկվում էր 2019 թ.) կարճաժամկետ սպառողական վարկերի շուկայական տոկոսադրույքի մակարդակից ցածր կլինի՝ հանգեցնելով այն բացասական հետևանքներին, որոնք դիտվել են միջազգային պրակտիկայում նման դեպքերում: Առհասարակ, նույնիսկ եթե շուկայական տոկոսադրույքի մակարդակը մեկ կամ երկու տոկոսով ցածր լինի առաջարկվող առավելագույն շեմից, այնուամենայնիվ դիսկր բարձր է, որ ֆինանսական շուկայում չնչին փոփոխությունների դեպքում շուկայական տոկոսադրույքի մակարդակը կգերազանցի օրենսդրությամբ սահմանված առավելագույն տոկոսադրույքի շեմը, որը կհանգեցնի վարկերի հասանելիության կտրուկ նվազման՝ իր բոլոր հետևանքներով:

Վարկային կազմակերպությունների առանձնահատկությունները: Վարկային կազմակերպությունները սպասարկում են շատերին, բայց տրված գումարների չափը սովորաբար փոքր է (բանկերի համեմատ):

Մա պայմանավորված է նրանով, որ վարկային կազմակերպությունները հաճախ ավելի հասանելի են խոցելի խավերին, և շատերն են կարողանում օգտվել նրանց ծառայություններից, բայց, միաժամանակ հաշվի առնելով վարկառուների ռիսկայնությունը, վարկային կազմակերպությունները մեծ վարկեր չեն տրամադրում նրանց: Ընդհանրապես ցանկալի է, որ վարկերի քանակը մեծ չլինի, բայց տրամադրված վարկի չափը մեծ լինի (թույլատրելի ռիսկայնության շրջանակներում, իհարկե), քանի որ յուրաքանչյուր վարկ ունի վերադիր ծախս՝ պայմանավորված ձևակերպումների, գնահատումների, թղթաբանության, վերահսկողության, հաշվապահության և այլ գործոններով: Այս վերադիր ծախսերը գրեթե միշտ հաստատագրված են և կապ չունեն տրամադրված վարկերի չափերի հետ: Այսինքն, եթե, օրինակ, 1 մլն դրամի վարկ տրամադրելիս վերադիր ծախսը կազմում է 10,000 դրամ, սա չի նշանակում, որ 100,000 դրամի վարկ տրամադրելիս վերադիր ծախսը կկազմի 1,000 դրամ. այն կմնա նույնը, և այս պատճառով մեծ քանակությամբ փոքր վարկերի տրամադրումը շատ ծախսատար է: Այս կառուցվածքային տարբերությունը վարկային պորտֆելի (բանկերի վարկային պորտֆելների կառուցվածքի համեմատ) այն առանձնահատկություններից է, որի պատճառով վարկային կազմակերպությունները ստիպված են ավելի բարձր տոկոսադրույքներ սահմանել վարկերի համար²⁴: Բացի այս հանգամանքից, վարկային կազմակերպությունները հաճախ գործ են ունենում ռիսկային հաճախորդների հետ, որոնք չեն կարողանում վարկեր ստանալ բանկերից (քանի որ բանկերը ավելի խիստ պայմաններով են վարկեր տրամադրում): Ուստի վարկային կազմակերպությունները ստիպված են ավելի բարձր տոկոսադրույքներ սահմանել ռիսկից ապահովագրվելու համար: Այս գործոնները օբյեկտիվ պատճառներ են համեմատաբար բարձր տոկոսադրույքներ սահմանելու համար:

Եզրակացություն: Այսպիսով տեսնում ենք, որ ՀՀ-ում վարկային կազմակերպությունների կողմից առաջարկվող վարկերի տոկոսադրույքները բարձր չեն՝ հաշվի առնելով վարկային կազմակերպությունների առանձնահատկությունները, ինչպես նաև միջազգային պրակտիկան: Դիտարկված վարկային կազմակերպությունների միջին էֆեկտիվ տոկոսադրույքը ընդամենը 26,5% է, որը «վաշխառուական» չի կարող համարվել, քանի որ վարկային կազմակերպությունները ռիսկային հաճախորդների հետ գործ ունեն և այդ ռիսկը կարող են փոխհատուցել միայն հարաբերականորեն բարձր տոկոսադրույքով: Նման խնդիր չունեն, օրինակ, բանկերը, որի շնորհիվ կարողանում են ավելի ցածր տոկոսադրույքներով վարկեր տրամադրել: Ընդ որում, մի շարք երկրներում, ինչպես օրինակ՝ ԱՄՆ-ում, մինչև 36% տոկոսադրույք ունեցող

²⁴ Տե՛ս Hardy, Daniel C., Paul Holden, and Vassili Prokopenko. 2002. *Microfinance institutions and public policy*. [Washington, DC]: IMF, էջ 7:

վարկերը չեն համարվում ռիսկային կամ «կարգավորման ենթակա»: Բացի վերոնշյալ հանգամանքներից, գոյություն ունի ևս մեկ կարևոր խնդիր. և տեսականորեն, և գործնականում ապացուցված է, որ եթե վարկերի տոկոսադրույքները սահմանափակվում են, և սահմանված առավելագույն շեմը տվյալ «պրոդուկտ»-ի **շուկայական տոկոսադրույքի շեմից** ցածր է (Բանկերը ներառված չեն այս հաշվարկի մեջ, քանի որ այն «պրոդուկտ»-ը, որի շուկայական տոկոսադրույքն ենք դիտարկում, կարճաժամկետ, հարաբերականորեն բարձր տոկոսադրույքով սպառողական վարկերն են, որոնք հիմնականում առաջարկվում են վարկային կազմակերպությունների կողմից), ապա վարկերի հասանելիության կտրուկ անկում է դիտվում, ինչը ամենաշատը վնասում է սոցիալապես ամենախոցելի խավերին: Հայաստանում առաջարկվում էր 25.6% առավելագույն տոկոսադրույքի շեմ սահմանել վարկերի համար, ինչը բավականին ցածր է և անգամ **շուկայական տոկոսադրույքի շեմից** ցածր (մեր հետազոտության շրջանակներում պարզել ենք, որ շատ վարկային կազմակերպությունների միջին էֆեկտիվ տոկոսադրույքը դրանից ցածր է՝ **25.6 < 26.5**): Եթե Հայաստանում որոշվի նման գործիք կիրառել, պետք է ավելի խորը վերլուծել վարկային կազմակերպությունների տրամադրած սպառողական վարկերի պայմանները (քանի որ ամենաբարձր էֆեկտիվ տոկոսադրույքները ունենում են սպառողական վարկերը) և շուկայական տոկոսադրույքի շեմը ճշգրիտ որոշել, որպեսզի հնարավոր լինի վարկերի տոկոսադրույքը սահմանափակել վարկերի հասանելիության վրա հնարավորինս քիչ ազդելով: Հակառակ դեպքում՝ տոկոսադրույքների սահմանափակումը ՀՀ-ում կունենա **ոչ թե կարգավորող, այլ սահմանափակող ազդեցություն**: Բացի դրանից, սոցիալապես խոցելի խավերին «վաշխառուական» վարկերից պաշտպանելու այլ ձևեր գոյություն ունեն, ինչպիսիք են վարկերի ժամկետայնության վերահսկողությունը (որպեսզի խիստ կարճաժամկետ վարկեր չտրամադրվեն) և վերավարկավորման պայմանների խստացումը, որպեսզի «պարտքային ծուղակ»-ում հայտնվելու ռիսկը հասնի նվազագույնի:

ТИГРАН ГАБРИЕЛЯН – Социально-экономические последствия введения предельных уровней ростовщичества в Республике Армения. – Лимиты ростовщичества/ограничения процентных ставок - это инструмент, обычно используемый правительствами для защиты потребителей от неправомерной практики кредитования и предотвращения крайних форм эксплуатации заемщиков со стороны кредитных организаций. Однако многочисленные исследования показывают, что этот инструмент часто может иметь противоположный эффект – он может затруднить получение кредитов финансово уязвимыми лицами, на которые они рассчитывают для оплаты еды, аренды и других основных потребностей.

Потребительские кредиты широко распространены в Армении, и организации, предоставляющие эти кредиты, часто подвергаются критике за эксплуатацию заемщиков и взимание завышенных или несправедливых цен. По этим причинам в 2019 году был предложен законопроект о введении предельных процентных ста-

вок, но он не был одобрен парламентом. Однако, учитывая высокий риск «долговых ловушек» в Армении, вполне вероятно, что принятие этого законопроекта вернется в повестку дня политиков в будущем.

Целью данного исследования является изучение последствий потенциально ограниченного процентных ставок в Армении и того, как это повлияет на финансовое благополучие финансово уязвимых лиц. Во-первых, мы обнаруживаем, что процентные ставки в среднем недостаточно высоки, чтобы считаться несправедливыми или чрезмерными, принимая во внимание характеристики, уникальные для «универсальных кредитных организаций», и используя процентные ставки аналогичных организаций в других странах в качестве ориентира. Во-вторых, мы обнаружили, что предельная процентная ставка, предложенная в 2019 году, была ниже, чем в среднем по рынку для аналогичных кредитов, а это означает, что в случае принятия этого законопроекта доступ к этим видам кредитов значительно сократится для финансово уязвимых лиц, которые используют эти кредиты для оплаты основных потребностей. В исследовании предлагается, чтобы директивные органы учитывали среднерыночную процентную ставку по потребительским кредитам, предоставляемым этими организациями, и предлагали предельный уровень ростовщичества по отношению к среднерыночному. Кроме того, поощряется использование альтернативных методов защиты прав потребителей.

Ключевые слова: *кредит, процентная ставка, ограничение процентной ставки, потолок ростовщичества, долговая ловушка, кредитная организация, доступ к кредитам*

TIGRAN GABRIELYAN – *The Socio-Economic Consequences of Implementing Usury Ceilings in the Republic of Armenia.* – Usury ceilings/interest rate caps are a tool commonly used by governments to protect consumers from abusive lending practices and to prevent extreme forms of borrower exploitation by loan providers. However, numerous studies indicate that this tool can often have the opposite effect – it can make it harder for financially vulnerable individuals to obtain loans, which they rely on for food, rent, and other essential needs. Consumer loans are widespread in Armenia and the organizations that provide these loans are often criticized for exploiting borrowers and charging excessive or unfair prices. For these reasons, a bill to implement interest rate caps was proposed in 2019 but was not approved by the parliament. However, considering the high risk of “debt traps” in Armenia, it is likely that the enactment of this bill will return to the agenda of policymakers in the future.

The purpose of this study is to investigate the consequences of a potential interest rate cap in Armenia and how it would affect the financial well-being of financially vulnerable individuals. Firstly, we find that interest rates, on average, are not high enough to be considered unfair or excessive taking into account the characteristics unique to “universal loan organizations” and using the interest rates of similar organizations in other countries as a guideline. Secondly, we find that the interest rate cap proposed in 2019 was lower than the market average for similar loans, which means that if this bill were to pass, access to these types of loans would significantly decline for financially vulnerable individuals, who use these loans to pay for essential needs. The study proposes that policymakers take the average market interest rate of consumer loans provided by these organizations into account and propose a usury ceiling relative to the market average. Furthermore, the use of alternative methods of consumer protection is encouraged.

Key words: *loan, interest rate, interest rate cap, usury ceiling, debt trap, loan organization, access to loans*